

ZERDÜŞTÇÜLÜK, ZERDÜŞT VE HUKUK (AVESTA)

I. B Ö L Ü M

§ 1 — GENEL OLARAK ZERDÜŞTÇÜLÜK

Asistan : Cahit CAN

Tarih içinde, uzun çağlar boyunca animizm (ruhçuluk), natürizm (tabiatçılık) ve totemizm (totemcilik) olarak nitelendirilen inanç sistemlerinin tesiri altında kalmış olan İranda Zerdüş Dini'nin (Zoroastrisme) ne zaman ortaya çıktığı henüz kati olarak bilinmemektedir; çünkü herşeyden evvel dinin kurucusu olan Zerdüşün hangi tarihte yaşamış olduğu aydınlığa kavuşturulmuş değildir.

Ayrıca, çoğu kere Zerdüş dinini ifade için kullanılan Mazdeizm'in, Zerdüşün doğumundan önce de var olup olmadığı konusu halen tartışılmaktadır. (1). Bazılarınca Mazdeizm, Zerdüşçülükten önce var olan ve ondan sonra devam eden farklı bir sistemdir. Öte yandan Mezdek tarafından kurulan ve Mezdekçilik adı altında tanınmakta olan; aile ve mülkün, toplumun ortak malı olmasını isteyen Mezhep de Zerdüştilikle karıştırılmaktadır. (2).

Kendilerine Âri, yani soylu adını takmış olan Avrupalı, yani Baltık kıyılarından ve Güney Rusyadan kopup gelmiş muhacirlerin, Hindistana varmadan önce İrani istilâ etmiş olmaları vakıası bu civarda hâkim olan dini inançlarda büyük bir değişiklik meydana getirememiştir; Çünkü âriler de ilkel dinlerden olan animizm ve totemizmi, zaten İrana varmadan önce inanç sistemi olarak benimsemiş bulunuyorlardı. Bugün Zerdüşçülük hakkında, hatta bu din-den önceki ilkel dinler kadar bile sarîh bir bilgiye sahip olamamamızın, tarihî bazı sebepleri vardır. Makedonyalı İskenderin İrani fethettikten sonra bahis konusu dinin bütün kutsal kitaplarını yak-tırması, bütün mâbetlerini yıktırması, hatta taş yazmaları bile kır-dırması ilk sebep olarak gösterilebilir. İkinci sebep olarak,

(1) Challaye, F.: Dinler Tarihi, Basım: İstanbul, Eylül 1963, sh. 98.

(2) Prof. Dr. Taplamacıoğlu, M.: Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Basım: Ankara 1966, sh. 116.

İran'ın İslam Orduları tarafından fethini göstermek gerekir. Medayn yani Persopolis'in İslâm Orduları tarafından yağma edilmesi esnasında kutsal kitaplar da zarar görmüştür.

İşte bütün bu felâketler, Zerdüşî dininin genellikle yanlış anlaşılmasına ve asıl din ile hiç ilgisi bulunmayan bazı örf ve inançların Zerdüşîçülüğe mal edilmesine sebep olmuştur.

Bu din adını, kurucusu olan Zerdüşîten almaktadır. Kutsal kitabı Avestadır. Ancak Avestada Zerdüşîtlere Mezdîsnan adı verilmektedir. Nitekim halen Hindistandaki Parsiler, kendilerine Mezdîsnu demektedirler. (3). Zerdüşîçülüğün din tarihindeki önemi o zamana kadar hâkim olagelen tasavvurlara, çok önemli bir unsur katmasındadır. Bu tasavvur, dünyanın muayyen bir sonu olması, bir nevi kıyametin kopmasıdır.

Birazdan düalizm bahsinde göreceğümüz gibi, dünyaya hükmetmek için gece gündüz mücadele eden iyi prensip (Ahura Mazda, Ormuz) ile (Angra Mainyu, Ahriman) arasındaki gerginlik dünyanın sonuna kadar devam edecektir. Bu gibi tasavvurlar ile Zerdüşî (apokaliptik) yani, dünyanın son zamanlarına ait vahyeler olan resullerin ilk örneğidir (4).

§ 2 — ZERDÜŞTÇÜLÜKTE DÜALİZM

Zerdüşîçülüğün, genel olarak iki tanrılı bir din olduğu kabul edilir.

Tanrılardan biri, iyilik tanrısıdır ve bütün iyiliklerin kaynağıdır (5). Avestada, Ahura mazda (Ormazad, Ormuz) Yezdan ya da sadece Ahura isimleri altında kendisinden bahsolunur. Diğcri de bütün kötülüklerin kaynağı ve yöneticisidir; ki bu da metinlerde Ahriman, Div, Drug, ya da Angra Mainyu şeklinde geçer. Ayrıca Ahura'nın yanında, onun yarattığı ve onun yardımcısı olan altı tanrı daha vardır. Bunlara İmşas Pendler (ebedi mukaddesler) denir.

Bu mukabil Ahrimanın da böyle altı yardımcısı vardır : Bunlara da Kamerikan denilir.

I — Düalizm iddiası yanlış bir isnatımdır.

(3) Bayram, M. : Lisans tezi, İlahiyât Fak. sh. 30 (Basılmadı).

(4) Prof. Dr. Schimmel, A. : Dinler tarihine giriş, Ankara 1955, sh. 67.

(5) Prof. Saurat, D. : Histoire des religions, l'université de Londres, Copyright by Denoel et Steele, 1933, sh. 129.

Genel olarak Zerdüştçülüğün, bir düalizm temeline oturduğu görüşü hâkim durumda bulunmakta ise de bazı müellifler bu görüşün hatalı olduğunu ileri sürmektedirler. Bunlardan Prof. Tahir Rezavi, bu inancın sonradan Zerdüştçülüğe girdiğini ve Zerdüştün esas öğretileri arasında bu tanrıların olmadığı görüşünü savunmakta ve en eski metinler olan Gatalardan, Ahura Mazda'nın herşeyin üstünde olduğunun açıkça anlaşıldığını, Gatalarda başka tanrı olmadığını, Zerdüştün özellikle eskilerin çok tanrılarından nefret ettiğini, Gatalarda gerek divlerin gerek imşas pendlerin, herhangi bir yaratıcılık vasıflarından bahsedilmediğini ve Ahuradan başka faal olmadığı hususlarını, iddiasına gerekçe olarak ele almaktadır.

Böylece Zerdüşt iyilik ile kötülüğün kaynağının ayrı olduğunu iddia ile kâinattaki ve insan fitratındaki kötülükleri Ahura Mazdaya yakıştırmayarak, ondan uzaklaştırmaya çalışmaktadır.

Bu iki cevherin yani, iyilik ve kötülük cevherinin birbirine nisbeti yokluk ile varlık gibidir. İyilik cevheri karşısında şer cevheri izafidir. Bütün varlığın yaradanı Ahura Mazdadır. Ahura ne zaman ki herhangi iyi bir varlığı yarattı, onun yanında ona zıt olan şer kendiliğinden iyinin gölgesi olarak var oldu. (6)

Bu iki cevher, dünyada gece ile gündüz gibi birbirine muvazi olarak çalışırlar, ebedi bir mücadele halindedirler; bu çekişme ancak kıyamette son bulacaktır. Ahura Mazdanın iyilerin tarafını tutması sonucunda bu mücadele iyinin üstünlüğü ile son bulacaktır.

Christensen de Gatalardaki dinin tam olmamakla beraber tek tanrıci olduğunu; Ehrimen, Kamerihan ve diğer Divlerin asla Ahura Mazdanın eşiti olmadığını, olsa olsa İmşas Pendlerin eşiti sayılabileceğini belirtmektedir. Prof. Rızazade Şafak da bu görüştedir.

Avesta ve Sanskrit dilleri bilgini Haug ise «Zerdüşt Peygamber Allahın tek ve yegâne olduğunu isbat ettikten sonra eski zamanlardan beri insanların ve bilginlerin zihnini kurcalayan ve büyük bir mesele olan (dünyada görülen bütün noksanlık ve kötülükleri yüce Allahın adalet ve merhametine nasıl yakıştırmak mümkün olur) fikrini, iki zıt kuvvet nazariyesini ortaya atarak izah etmiştir. Bu yüzden de bu iki varlık iyi ayrı cevher halinde anlaşılmıştır. Esasen Angra Mainyu imşas pendlerin zıddıdır. İmşas pendler Ahuranın eşidi zannedilince Ehriman da Ahuranın eşidi olmuştur. Gatalarda ve Yeşterlerde imşas pendler melek rolünde-

(6) Bayram M. a. g. t. sh. 30 (El-Milel ve'n Nihal sh. 590 dan naklen).

dirler. Bazı tanrı adları Gatalarda Ahura Mazdanın sıfatları olduğu halde sonradan derlenen Avesta bölümlerinde bu sıfatlar tanrı suretine bürünmüşlerdir» demektedir. Böylece Zerdüştte görülen ikicilik yani Ahura Mazda ile Angra Mainyu münasebeti diğer semavi dinlerdeki Allah şeytan münasebeti gibi ele alınmaktadır.

Ş. 3 — ZERDÜŞTÇÜLÜKTE ÖLÜM VE SONRASI

Zerdüşst dinine göre her insan, ölümünden sonra bir muhakeme tabi tutulacaktır. Bu umumi muhakeme yanında her insan ölümünden sonra Çinvat köprüsünden geçmek suretiyle hususi bir imtihana maruz kalacaktır. İyiler; yani hayatlarında daima Ahura Mazdanın tarafında mücadele edenler öbür dünyaya zahmet çekmeden vâsil olacaklar; kötüler ise «dugların evlerinde» yani yalan cinlerinin buldukları yerde haset ve hasretle yaşamak zorunda kalacaklardır. (8)

Zerdüşti telâkkilerine göre ölüm anından sonra üç gün ve üç gece ruh bedeninin yanında, geçmiş fiillerinin durumuna göre (sıkıntı) ya da sevinç içinde bekler. Dördüncü günün sabahı, yine yaşanmış olan hayatın şekline paralel olarak iyi ya da kötü kokulu bir rüzgâr ruhu önüne katarak, çok güzel bir genç kıza ya da çok çirkin bir ihtiyarla karşılaştırmak üzere önüne katar. Bu çirkin ya da güzel rehber, ruhu iyi ve kötü fiillerin karşılaştırılarak muhasebesinin yapılacağı köprüünün yanına kadar götürür. Hüküm verildikten sonra ruh, cehennemin üzerinde bulunan bu köprüden geçmek zorundadır. Köprü iyi ruh için üzerinde yürüdükçe genişleyen bir yol gibidir. Kötü ruh için ise incele incele bir ustura keskinliğini alır ve ruhun cehenneme düşmesine sebep olur (9) Çinvat köprüsünden geçen günahkârların Duzeh denilen cehenneme düşmesine mukabil, iyi ameli olanlar ise Bihişt denilen cennete düşerler.

Zerdüşst felsefesine göre, ölüm kötülük nişanesi ve şeytan işidir; ölümle ruh bedeni terketmektedir. Ancak buna rağmen Zerdüşstiler ölümden korkmazlar, ve hatta ölümü severler; çünkü onlara göre dünya; meşakkatlerin, kötü fiillerin yeridir, zira Ehri-men sanatını orada icra eder. Ölmek ise dünya kötülüklerinden sıyrılmak ve mücadelenin son bulmasıdır; kısaca Ahuranın bir mü-

(7) Bayram, M.: a. g. t. sh. 2.

(8) Prof. Dr. Schimmel a. g. e. sh. 2.

(9) Prof. Saurat, D.: Histoire des religions, sh. 134.

kâfat ve inayetidir. Ölümünden sonra asıl hayat başlayacaktır. Elbetteki ölümden sonraki güzel hayat hayat yukarıda bahsetmiş olduğumuz imtihanı başarı ile atlatmış olanlar için bahis konusudur.

Ahura Mazda'ya göre ateşi, toprağı ve suyu bir cesedin teması ile kirletmek günahdır. Bunun için ölümden sonra cesedin-sesizlik kuleleri - adı verilen yüksekçe yerlerde köpeklerle, akbabalara terkedilmesi gerekir.

Zrdüşt dininin bir başka mezhebine göre de, bir insan ölünce, ölünün etleri kemiklerinden sıyrılır ve kemikler ayrı bir kaba konurdu. İlim dilinde bu kaba ossuarium denilmektedir. (10)

Yalnız burada şu husus belirtilmelidir ki, bu gibi adetler büyük bir ihtimalle daha sonradan ve bilhassa Medyalı Muğlar (din adamları) tarafından Zerdüşt dinine mal edilmiştir. Çünkü bu Muğlar kendilerinin özel adetlerine Perslerin itaat etmemesine ve ölümlerini toprağa gömmelerine çok kızmakta idiler. Nitekim en koyu Zerdüştçüler olan Ahameniş şahlarının hepsinin mezarları vardır. Zerdüşt dininin çok sağlam ahlâk kurallarına dayanıyor olması, ölümlerini gömmeme adetinin dine sonradan ithal edilmiş olabileceği fikrini teyit eder mahiyettedir.

Ş. 4 — ZERDÜŞTÇÜLÜKTE İBÂDET-ÂYİN-MERASİMLER

I — Ateş ve Ateşgedeler

Ateşin; Zerdüşt tarafından, tapılması gereken bir ilâh olarak gösterildiği kanısı yanlıştır. Zerdüşte göre ateş sadece Ahuru Mazda'nın bir sembolü idi. (11)

Ayrıca evrensel dinlerin hemen hepsinde ateşe özel yer tanınmaktadır. Örneğin Yahudilerde, ateş de kurban sayılırdı. Ne var ki Zerdüştiler ateşin taşıdığı ilâhi Şa'sayı yüceltmiş, ve büyük hürmet göstermişlerdir. Zerdüştinin, namaz kılarken kıblesi ateştir. Günde beş vakit namaz, bu kibleye yönlere kılınır. Ancak ateşe tapma, herşeye rağmen bahis konusu değildir. Temizleyici bir unsur olarak kabul edildiğinden Yasnalarda ateşin faydalarından bahsolunmakta ve ateş övülmektedir.

(10) Doç. Dr. Özel, B.: İslâmiyetten önce Türk kültür tarihi, Ankara 1962 sh. 192.

(11) Rıza Doğrul, Ö.: Yeryüzündeki dinler tarihi, İstanbul 1963, sh. 147.

Zerdüştî ateşgedeleri de bu sebeple Ahuza Mazdaya saygı göstermek için inşa edilmişlerdir. Ateşgedeler türlü devirlere göre değişik şekiller almakla beraber bunların hepsinde, içinde ateşin yandığı ateşdan denilen aletler vardır. Ateşban denilen ateş yakıcıları ise ağız ve burunlarını bağliyerek nefesleriyle kutsal ateşi kirletmemeye çalışırlar. Ateşin yandığı yer daima mabedin ortasında bulunur, ve ateş orada devamlı yanar.

Ateşgede dışında bir yerde ateş yakılacak olursa belli bir merasimin yapılması şarttır. Herhangi bir sebeple ateşe üfleme son derece günah ve derhal öldürülmeyi gerektirecek kadar ağır bir suçtur. Ateş ve güneş, horoz ve cennet kuşu ile smbolize edilirler. (12)

II — Zerdüştîlikte namaz

Daha önce belirttiğimiz gibi Zerdüştîlikte de günde beş defa namaz kılınır. Sabah namazının Zerdüştîlikte özel bir yeri olduğundan ve sabah namazına da insanları horoz kaldırdığından bu hayvan kutsal kabul olunur. Zerdüştîlerde asıl kible güneştir. Güneş olmadığı zaman da daha önce görmüş olduğumuz gibi ateşe yönelinir. Önceleri ibadet açıkda yapılırken daha sonra ateşgede yapma usulü yerleşmiştir. İbadetin ferdi ya da toplu halde yapılması mümkündür. Toplu haldeki ibadetleri mubitler yönetir. Zerdüşt rahipleri üç sınıftır: Bunlar sırasıyla Herbit, Mubit, ve Destur Mubit adını alırlar. (13)

III — Zerdüştîlikte kurban

Mazdeizmin gelişmesinden önce İranda yığın halinde hayvan kesme suretiyle ömrün uzatılabileceğine dair bir inanç vardı. Zerdüşt bu inancı ortadan kaldırmak için çok mücadele etmiştir. Zerdüştün bu çabasının nedenini hayvanları koruma arzusunda olduğu kadar, sosyal görüş açısının genişliğinde de aramak gerekir. Nitekim bu toplu hayvan imhasının toplumun ekonomik gücüne olan menfi tesirlerini görmemek imkânsızdır. Toplumun fertlerinden büyük bir kısmının yiyecek et bulamazken, diğer bir kısmının da ömür uzatma ümidiyle toplu hayvan kesimini benimsemesi Zerdüştün sosyal adalet anlayışıyla bağdaşmıyordu; Bu sebeple kanlı, hayvan katliamları Gatalarda menedilmektedir. (14) Ayrıca Ya-

(12) Doç. Dr. Ögel, B.: a. g. e. sh. 192.

(13) Prof. Dr. Taplamacıoğlu, M. a. g. e. sh. 120.

hudilerde olduğu gibi Zerdüştilikte de ateş yakmak kurban sayılmaktadır.

IV — Evlenme

Mazdeizmin evlilik konusunda ortaya koyduğu zannedilen kaideler son derece yanlış anlaşılmakta ve Mazdeizmden önce İranda yürürlükte olan evlenme ile ilgili kaideler bu dine mal edilmektedir. O kadar ki meselâ; Londra Üniversitesi Profesörlerinden Denis Saurat, meslekdaşlarının büyük çoğunluğu gibi mazdeizmin, ana, bacı ve evlâtle evlenmeyi teşvik ettiğini yazabilmektedir. (15) Oysa Zerdüştilik en fazla amca kızı ile evlenmeyi kabul eder.

İranda, mazdeizm yerleşmeden önce, yakın akrabalarla, hatta derecesi yukarda belirttiğimiz ölçüde de olsa evlenmeye cevaz vardı. Ancak Zerdüşt bu kötü adetleri asla kabul etmiyerek bunlarla devamlı olarak mücadele etti.

Eski İranda evlenme konusundaki bu kötü adetlerin dışında buna paralel diğer garip âdetler de vardır. Meselâ evlenmenin dini şekli şartlarının yerine getirilmiş sayılması için muğlardan fetva almak yani gelinin önce muğ ile yatması gerekir. (16) Bu safhadan sonradır ki kadın kocasına teslim olunurdu.

Zerdüştün bütün bu adatlarla çok sıkı mücadele etmesine ve «size kitap bıraktım, sizi şuurluluğa davet ediyorum. Kızınız, ananız, bacınız size haram kılındı» (17) demiş olmasına rağmen ortaya koyduğu dini bu gibi kusurlarla malül göstermek bilgisizlik değilse eğer, kasıt eseri sayılmak gerekir.

Ayrıca Sasaniler zamanında Mazdek adında birisinin; insanların bütün mallara ve kadınlara ortak olması gerektiğini ileri sürdüğünü görmüştük. Bu şahsa göre suya, ışığa ortak olunduğu gibi herşeye ortak olunmalıdır, evlenme akti kaldırılmalıdır. Nuşi Revan zamanında Mazdek, taraftarlarıyla birlikte isyan etmiş ve bunları Mazdekle birlikte öldürülmüşse de, ileri sürdüğü fikirler âdet olarak muayyen bir bölgede yaşamağa devam etmiştir.

Özetleyecek olursak, İranda yerleşmiş bulunan ve Mazdeizmle hiçbir ilgisi bulunmayan bir çok kötü âdet bilerek ya da bilmeyerek zoroastrizme mal edilmiştir. Bu konuda söylenenlerin yanlış olduğunu, halen toplu halde yaşamakta olan Zerdüştilerin hayat ve evlenme tarzlarını inceleyerek doğrulamak her zaman mümkündür.

(14) Challaye, F. a. g. e. sh. 104.

(15) Prof. Saurat, D. a. g. e. sh. 136.

(16) Bayram M : a. g. t. sh. 46 (Parsiyan Ehl-i Kitab Hestend, bölüm 5 den naklen).

(17) Bayram M : a. g. t. s. 46 (El-Milel ve'n Nihal sh. 593 den naklen).

II. B Ö L Ü M

§ 1 -- ZERDÜŞTÜN HAYATI

Zerdüştün, yaşamış olup olmadığı hususu henüz kati olarak halledilebilmiş bir mesele değildir. Müelliflerin bir kısmı onun hiçbir zaman yaşamamış olduğunu, Zerdüşt hakkında söylenenlerin efsane olmaktan öteye gidemeyeceğini iddia ederken diğer bir kısmı da Zerdüştün yaşamış olduğunu ileri sürmekte, ancak bu ikinciler de onun yaşamış olduğu tarih üzerinde görüş birliğine varamamaktadırlar.

Zerdüştün yaşamış olduğunu ileri sürenlerden Nathan Söderblom «Avestadaki din kendiliğinden teşekkül etmemiştir, bir kurucudan çıkmadır. Avestadaki inançlar eski Asya dini ile, eski İran putataparlığı ile kıyaslanırsa, bu ıslahatın istenip gerçekleştirildiği ve ara yerde de bir yeni dinin kurulmuş olduğu açıkça görülmektedir» demektedir. (18)

Herşeye rağmen genel kanaat Zerdüştün yaşamış olduğu ve yaşantısının M. Ö. 660-583 yılları arasına rastlamış olduğu merkezindedir. Başta Clemen (19), olmak üzere bazı müellifler de Asurlulara ait bir kitabedeki bir tek kelimeye dayanarak onun M. Ö. 1000 yılları civarında yaşamış olduğunu iddia etmektedirler.

Ancak daha önce belirtmiş olduğumuz gibi, Zerdüştün M. Ö. 660-583 yılları arasında yaşamış olduğu konusunda görüş birliğine varılmıştır denilebilir. Bununla beraber Zerdüştün nerede doğduğu ve oturduğu hakkında kesin bir şey söylenememektedir.

Bazı bilginler onun İranın Babilonyaya yakın kesiminde yaşadığını bir kısmı, onun, doğu İran'da doğduğu ve toplumsal faali-

(18) Challeve, F. a. g. e. sh. 100.

(19) Saurat, D. a. g. e. sh. 128.

(20) Potter, C. F.: Les fondateurs des religions, Paris 1930, sh. 90.

yetlerine orada giriştiğini, diğer bir kısmı da Zerdüştün Batı İran yani Azerbeycanda doğup yaşadığını ileri sürmektedirler. (21)

Daha sonra tekrar göreceğimize olduğu gibi Gatalar adlı kitapta zerdüştün yaşadığı, ve doğduğu yer hakkında herhangi bir işaret ya da açıklama yoktur.

Zoroastre; Zerdüştün, Zarathustra olan asıl adının Yunanca şeklidir. Spitima (beyaz) ailesinin çocuklarından birisidir. Ustra; deve, Zarahustra ise deveye eziyet eden demektir. (22)

Zerdüşt kendisine verilmiş olan bu isimden hiç hoşlanmamış ve hayatı boyunca, bu ismin ifade ettiğinin aksini isbata çalışmıştır. (23) Elimizde Zerdüştün çocukluğu ve gençliğinin nasıl geçtiğini anlamaya yarayacak kâfi vesika mevcut değildir, bu sebeple onu daha ziyade Zerdüştî rivayetlerden tanımağa çalışmak zorundayız.

Zerdüştün 7 yaşında, yetiştirilmek üzere bir hocaya verilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Küçüklüğünde çok isyankâr ve haşin olduğu bilinmektedir. Ancak onun bu davranışlarına, içinde yaşamakta olduğu cemiyetin batıl itikatları ve beraber olmak zorunda bulunduğu insanların cehaleti sebep olmuştur. 15 ve 30 yaşları arasında ne yapmış olduğu hususu karanlıktır. Bu yıllar İsanın -18 sükût yılı-na benzetilebilir. Gerek Zerdüştün gerek İsanın bu yılları okumaya hasretmiş olmaları muhtemeldir. (24)

Zerdüşt daha küçük yaşlarından itibaren muhitinin bazı inanç ve adetleri ile mücadeleye başlamıştır. Bu konuyu «Zerdüştün ah-lâk anlayışı» kısmında göreceğiz.

Ş. 2 — ZERDÜŞTÎ RİVAYETLERİNE GÖRE ZERDÜŞT

Zerdüştî rivayetlerine göre zerdüşt beş oğullu bir ailenin ortanca oğludur, üç kere evlenmiştir ve karılarından üçü de kendisinden çok yaşamışlardır.

Ayrıca gine bu geleneklere göre Zerdüştün anası on beş yaşında bir bâkire iken, bir ışık huzmesinin ziyaretine uğrayarak hâ-

(21) Bayram M.: a. g. t., sh. 1 (Âyin-i Zerdüştî der iran-ı Kadîm sh. 14 den naklen).

(22) Potter, C. F.: a. g. e., sh. 91.

(23) Rıza Doğrul, Ö. a. g. e. 137.

(24) Potter, C. F. a. g. e. sh. 93.

mile kalmıştır. Babasının ismi Puruşaspa, anasının ismi ise Dughahovadır. (25) Hem Zerdüştün bir babası olduğundan bahsedilmesi, hem de anasının bâkire iken bir ışık hüzmelerinden hâmile kalmış olduğunun iddia edilmesi diğer konularda olduğu gibi bu konuda da rivayetlerin muhtelif olduğunu ortaya koymaktadır.

Rivayetlere göre Zerdüşt 30 yaşında Peygamber olmuştur, ve yanına ümmetinden bir kısmını alarak Belh'e gitmiştir. Yolda karşılarına çıkan Gaitya nehrini Zerdüştün gösterdiği mucize ile yürüyerek geçmişlerdir. Daha sonra Avaital gölü civarında 45 günlük bir ibadetten sonra bir gece Miraca çıkmıştır. İşte bu nehrin kıyısındadır ki, diğer dinlerin Cebrailini tekabül eden Vohumenah Zerdüştün yanına gelerek ona dünyadan el çekmesini öğütlemiştir. Zerdüşt Vohumenahtan sonra diğer bütün meleklerle de görüştükten sonra Ahura Mazdanın huzuruna çıkmıştır. (26) Ahura mazda ile yaptığı görüşmeden sonra Zerdüşt, dinini yaymak için vaizlerine başlamıştır. Bu vaizler genel esasları bakımından şu dört nokta etrafında toplanmıştır :

- a) Ahura Mazda'ya ibadet
- b) Meleklerle saygı
- c) Şeytanlara lânet
- d) En yakın ile evlenme (27)

Bu en sonuncu hususun gerçeğe uymadığını ve asıl dinle ilgili olmayan bazı örf ve âdetlerin dine mal edilmesinin bu yanlışlığa sebep olduğunu daha önce belirtmiştik.

Ahura Mazda ile yaptığı görüşmeden sonra elinde Avesta ile dönen Zerdüşt'e, batıl dinde olanlar eziyet etmek istemişlerse de Avestayı okuduğunda şeytanlar bile ondan aman dilemişlerdir. Zerdüşt yıllarca âriler içerisinde gezdikten sonra nihayet tekrar Belh'e dönmüştür. Bu sırada Belh'de Güştasb Şah hüküm sürmektedir. Şah, Zerdüşt tarafından dine davet edilir. Güştasb, bu teklifi, kendi ruhanileri ile Zerdüşt'ü birlikte imtihan ettikten sonra Zerdüşt'ün kazanması halinde kabul edeceğini bildirir. Zerdüşt bütün bilginleri yener. Ancak bu defa diğer bilginler Zerdüşt'ün sihirbaz olduğunu ileri sürerek onu zindana attırırlar. Bu sırada şahın atı hastalanır ve memleketin bütün bayraklarının gayretlerine rağmen iyileşmez. Zerdüşt ileri süreceği bazı şartların kabulü ha-

(25) Rıza Doğrul, Ö. a. g. e. sh. 136.

(26) Bayram M : a. g. t. sh. 8 (Mezdisna sh. 78 den naklen).

linde hayvamı iyileştireceğini Şah'a bildirir. Şartlar, Şahın oğlunun ve karısının Zerdüşt'ün getirdiği dini kabul etmesi ve Zerdüşt'e hile yapıp onu sihirbaz gibi gösteren ruhanilerin öldürülmesidir. Bu sırada Şah'ın babası ile kardeşi de şiddetli bir hastalığa yakalanmışlardır. Zerdüşt Avestadan bir dua okuyarak bunları iyi eder. (28)

Kral Güştasb (Vistaspa) sözünü tutarak yeni dini kabul eder ve bu yeni din, böylece fütuhat sayesinde süratle yayılır. (29)

§ 3 — ZERDÜŞT'ÜN, AHLÂK VE TOPLUM ANLAYIŞI

I — *Ahlâk anlayışı*

Zerdüştîlik ahlâki vazifeyi üç kelimedede özetler: Hamata (iyi düşünülün), Hakhata (iyi söylensin, Hvarşta (iyi yapılınsın). Bu ana üç prensip Zerdüştîler arasındaki itibarını bugüne kadar kaybetmemiştir ve hâlâ bir parola hükmündedir.

Zerdüşt'e göre dünyevi işler iki kısma ayrılır. Bunlardan birisi alın yazısı ve ebedi takdir, diğeri ise insanın amel ve tedbirine bağlı fiilleridir. (30) Bu ikisi birbirine sıklıkla bağlıdır ve birbirlerinden ayrılamazlar.

Zerdüşt'e göre dünyada bir iyilik ve bir de kötülük vardır; Zaten bizatihî varlık, iyilik ve kötülük yani aydınlık ve karanlık demektir. Önceden görmüş olduğumuz gibi bu iki cevher yaratılıştan dünyanın sonuna kadar birbirleriyle mücadele halindedirler. Ancak herşeye rağmen insanın bu mücadelede büyük bir rolü vardır. Hatta insan bu mücadele için yaratılmıştır denilebilir. Kısa ca insan, aklı ile hareket ederek iyi ve kötüyü birbirinden ayırmalı, sağlam bir mücadeleye girmeli ve böylece şeytan kuvvetlerini yani kötülük cevherini yenerek, kendi kaderine kendi fiilleriyle tesis edebilmelidir.

İnsan; karanlık, ya da aydınlık taraflardan birisini tutmağa mecburdur. Bu ikisinin ortası yoktur. (31) İnsanın bizatihi mevcudiyeti kâinatın iyilikle kötülük karışımı olduğunun misâlidir; çünkü ruhla beden insanda birleşmektedir (ve bu sebeple madde içerisinde hapsolup istirahat çekmekte olan ruhları kurtarmak gerek-

(28) Bayram, M. : a. g. t. sh. 9 (Zerdüştün Gataları sh. 14 den naklen).

(29) Rıza Doğrul, Ö. a. g. e. sh. 145.

(30) Bayram, M. : a. g. t. sh. 45 (Parsiyan Ehl-i Kitap bölüm 5 den naklen).

(31) Rıza Doğrul, Ö. a. g. e. sh. 146.

tedir. Bütün ruhlar arınıp asıl ve tabii yerleri olan «Işık Göğüne» çıktıkları zaman dünyanın özlenen sonu gelecektir. (32)

Ancak bu sondan evvel, insanın, yaşantısı içerisinde cennete kavuşabilmek için yapabileceği bazı şeyler vardır : Herşeyden önce gerçeğe bağlılık, yalandan ve yalana zorlayan borçtan sakınmak gerekir. (33) Namuskârlık, iyilikseverlik, evlilikte sadakat şarttır. Öldürme, çalma en büyük günâhlardandır.

Dini görevlerin en büyüklerinden birisi de hayvanlara iyi muameledir. İnek neredeyse kutsallaştırılmaktadır ve hatta köpek ineği beklediği için özel bir itibarı haizdir.

Özetlenecek olursa hayvanlara verilen ehemmiyetin dışında Zerdüştiliğin ahlâki görüş açısı diğer evrensel dinlerinkine çok yaklaşımaktadır.

II — Toplum anlayışı

Zerdüş'tün toplumsal görüşleri, içinde yaşamış olduğu çağın insanının çok ilerisindedir. Söderblom'a göre Zerdüş't, herşeyden önce bir ekonomik ve sosyal reform yapmak amacını gütmektedir (34) Zerdüş'tün içinde bulunduğu toplumu düzeltme çabaları, onun daha ziyade politikacı olduğunun düşünülmesine dahi sebep olmuştur. Zerdüş't sosyal sınıf kavramını ilk ele alanlardandır. Ona göre toplumda dört sınıf vardır :

- a) Aristokrat zümre ve savaşçılar sınıfı
- b) Rahipler
- c) Halk sınıfı yani hayvancı, ziraatçi, işçi ve zenaatkârlar
- d) Göçebeler

Zerdüş't, imtiyazlı sınıfın; yani aristokrat, savaşçı ve rahiplerin meydana getirdiği sınıfın hayvancı ve ziraatçi olan imtiyazsız sınıfı sömürdüğü kanaatindedir. Bu yüzdendir ki Zerdüş't ziraatçilerin tarafını tutmuş ve bu sınıfı benimsemiştir. Ona göre ziraatçi ve hayvancılara aristokratlar kadar göçebeler de zarar vermektedirler. Çünkü zengin sınıf, toplumun zararına, ömürlerini uzata-

(32) Challeye, F. a. g. e. sh. 108.

(33) Saurat, D. a. g. e. sh. 136.

(34) Challeye, F. a. g. e. sh. 103.

(35) Bayram, M. : a. g. t. sh. 43.

bilmek egoist arzusu ile kitle halinde hayvan katliamına girişmekte, göçebeler ise, hayvancı ve ziraatçıların hayvanlarını talan ile onlara birçok eziyetler etmektedirler. (36)

Zerdüş't'e göre «Kudretsiz, zayıf ve korkak bir sahibe, inekler bile itaat etmezler» (37) Ancak her ne olursa olsun şiddet ve ifrattan daima kaçınmak gereklidir. Aslolan yerleşik bir cemi-yet kurma ve her aileyi, içinde huzurla barınabileceği bir konuta sahip kılmadır. Kişi gerek kendisine gerek içinde yaşadığı toplu-ma yararlı olabilmek için iyi beslenmek zorundadır. Bunun için de et yemelidir. Herkesin et yiyebilmesi için de kurban adı altında büyük hayvan katliamlarının yapılmasına mani olmak gerekir.

Ahura Mazdanın yaratıklarını çoğaltmak için soylu ve dini bü-tün bir kadınla evlenmek, çocuk sahibi olmak ve bu çocukları ay-nı inanç içinde yetiştirmek şarttır. Asıl amaç perhiz ve riyazet de-ğil, tarım çalışmaları ve aile birliği içerisinde geçen bir hayatın sağ-lanması olmalıdır. (38) Çünkü Ahura Mazda, yarattıklarının mut-luluğu ile mutludur.

III. - B Ö L Ü M

§ 1 — AVESTA

Mazdeizmin kutsal kitabının adı Avestadır. Bu kelimenin an-lamı hakkında müellifler bir görüş birliğine varabilmiş değiller-dir. Ancak Avesta Pehlevi dilinde hukuk demektir. Ayrıca Avesta-nın nerede yazılmış olduğu konusu da aydınlatılamamıştır.

Zerdüş'tün yaşamış olduğu çağ konusundaki ihtilâflara paralel olarak Avestanın yazılmış olduğu tarih de kati olarak bilin-mektedir.

Avestada kullanılan dil Sanskritçe ile aynı kökten olan Aha-meniş Farsçasına çok yakındır. Avestanın en eski nüshaları deri-ler üzerine yazılmıştır. Bununla beraber Avestanın birçok kısım-ları nesilden nesile ezberlenerek intikal etmiştir. Bu husus daha önce bahsetmiş olduğumuz gibi mazdeizme yabancı bir çok unsur-ların dine mal edilmiş olmasının sebeplerinden başlıcasıdır. Ayrı-

(36) Challeye, F. a. g. e. sh. 104.

(37) Potter, C. F. a. g. e. sh. 95.

(38) Challeye, F. a. g. e. sh. 104.

ca, İskender tarafından yazılı nüshaların bir çoğunun imha edilmiş olması metinlerin sadece hafızalarda yaşamasını zorunlu kılmıştır. Avestanın metinlerinin ilk olarak M. S VI. yüzyılda toplanıp, bir araya getirilmiş olması muhtemeldir. (39) Ancak bu konu da tam aydınlatılabilmiş değildir. Meselâ Félicien Challeye kutsal metinlerin M. S III. yüzyılda toplanmış olduğunu ve M. S IV. yüzyılda da dinin kitabı olarak ilan edildiğini ileri sürmektedir.

Avestada ilk insan olan Gaya ile beşeri dünyaya ait isimler sırası başlar. Gayadan sonra Zarathustra ve ondan sonra da ilk müridi olan Maidyoimanha'nın ismi gelir, daha sonra da müminlerin en seçkinlerinin isimleri Zarathustranın etrafında toplanmış olan kişiler şunlardır : Müritleri, oğulları, Kavi Vistaspa, bunun oğlu, ailelerinin diğer fertleri, Frasaotra ve Jamaspa kardeşler. (40)

Rivayetlere göre Avesta 12.000 deri üzerine yazılmıştır. Ahamişler zaamında yazılmış ve bize kadar gelmiş olan suret 1000 fasla ayrılmaktadır ve 21 defterden (nüsk) ibarettir.

Avesta beş kısma ayrılır :

- a) Yasna
- b) Vispered
- c) Vendidat
- d) Yeşt
- e) Horde Avesta

Bütün bu kısımların özelliklerini ayrı ayrı incelemeyeceğiz. Ancak Gatalar diye anılan ve Avestanın en eski kısımları olduğu muhakkak olan Yasnaların da iki kısımdan ibaret olduğunu ve 72 bölüme ayrıldığını, 27 ve 72 bölümler arasında bulunan ikinci kısmın asıl Gatalar olduğunu belirtmekle iktifa edeceğiz. (41) Tapınmak, övünmek anlamına gelen Yasnaların Zerdüşt'ün öz sözleri olduğu tahmin edilmektedir.

§ 2 — AVESTANIN YORUMLARI

Avestanın daha kolay anlaşılabilmesi için birçok yorumlar yapılmış ve bu yorumlar Avestanın metnine ilâve edilmiştir. Bu yo-

(39) Prof. Saurat, D. a. g. e. sh. 128.

(40) Christensen, A.: Etudes sur le Zoroastrisme antique, Kobenhavn 1928. sh. 13.

(41) Bayram, M.: a. g. t. sh. 40 (Mezdisna sh. 197-198 den naklen).

rumlara Zend adı verildiğinden, giderek Avestanın adı Zend-Avesta olmuştur. (42) Zendlerin Avestaya eklenmesi sonucunda asıl metinle yorumları birbirlerinden ayırmak imkânsız hale geldiğinden Avestanın özü bozulmuştur.

Zerdüşt, dinini manzum kıtalar halinde yaymıştır. Bu sebeple dinin sonraki ruhanileri de Zerdüştünkülere benzer şiirler ve sözler bestelemişlerdir. Ancak yorumlar genellikle manzum olmadığı ve Avestanın özü ile birbirlerine iyice karışmış olduğu içi Avesta şiirliğini kaybetmiştir.

Bununla beraber İran dinî düşünce sistemine tamamen hakim olan Zerdüştiliğin özellikle Sasaniler zamanında başlıbaşına bir edebiyat yarattığını belirtmek gerekir. (43) Zerdüştiliği Sasanilerin devlet dini olarak kabul etmiş olmalarının bu konuda elbetteki büyük tesirleri olmuştur.

S O N U Ç

641 yılında İrana İslâmiyetin girişi Zerdüştiliği ortadan silmiştir. Ancak bu, tahmin edileceği gibi birdenbire olmamış ve uzun yılların geçmesi gerekmiştir. Zaten İslâmların İrani fethetmeleri sonucunda, büyük halk kitleleri dinlerinden vazgeçmek durumunda kalmamak için İrani terketmişlerdir.

Zerdüştilerin bir kısmı Hindistana göç etmiştir ki bunlar serbest bir dini cemaat olarak Parsi adını almışlardır, diğer ibir kısmı da İranda kalmayı tercih ederek Hindistana göç etmişlerdir. Bunlara da Gebz denilir. (44)

Zerdüştiler hakkında söylenenlerin ne dereceye kadar doğru olduğunu anlamak, bahis konusu din mensuplarının bugünkü yaşantılarını incelemekle mümkündür. Böyle bir incelemeyi yapmış bulunan Prof. Tahir Rezevi Parsiyan Ehl-i Kitap Hestend adlı eserinde, rivayetlerden birçoğunun yanlışlığını ortaya koymuştur. (45) Zaten, kendisinden sonra gelen Maniheizm, Zervanizm gibi dinlere olumlu yönde büyük tesirler icra etmiş Mazdeizmin, gerçekte hiç ilgisi olmayan bir takım büyük kusurlarla malül olması da beklenemez. Çünkü Zerdüştilik sadece bir din olmayıp bir felsefe sis-

(42) Prof. Dr. Taplamacioğlu, M. a. g. e. sh. 118.

(43) Bloud et Gay, Histoire des Religions, Paris 1954. sh. 256.

(44) Prof. Dr. Taplamacioğlu, M. : Din Sosyolojisi, Ank. 1963. sh. 118.

(45) Bayram, M. : a. g. t. sh. 56.

temidir ve felsefede çok rastlanan düalizm meselesi ilk defa net olarak Zerdüştle ortaya çıkmıştır. Her ne kadar Zerdüştilikte düalizmin münhasıran zıt kuvvetleri gösteriyor olduğunu ve Ehrimenin Ahura Mazda ile aynı güce sahip olmadığını söylemiş isek de bu dinin, ortaya koyduğu düalizm problemi ile kendisinden sonra gelen felsefe sistemlerine alem olduğunu belirtmemiz gerekir.

Ayrıca Zerdüşt tarafından Avestaya konulmuş olan ahlâki ve hukuki kaideler zamanla İranda büyük bir hukuk sisteminin doğmasını sağlamıştır.

Zerdüşt bir din kurucusu olduğu kadar bir hukukçu, filozof ve sosyologdur da. Toplumu meydana getiren sosyal sınıflardan bazılarının, diğerleri tarafından istismar edilebileceğini, bu duruma mani olabilmek için muayyen ekonomik reformların gerekeceğini ilk defa söyleyen Zerdüşt olmuştur.

Özetle Zerdüşt : politik, ekonomik, sosyolojik, ve hukuki görüşleriyle, bütün bu saydığımız sahalarda mümtaz bir yere sahip olmakla kalmayıp, din sosyolojisi görüşü açısından da peygamber sıfatına hak kazanmış bir kişidir.